

WILLIAM L. O'NEILL: *Divorce in the Progressive Era*. New Haven and London, Yale University Press, 1967. xiv + 295 s. 58 sh.

O'Neill gennemgaar debatterne om amerikansk skilsmisellovgivning fra 1889 til 1920. Sit udgangspunkt tager han i den stærke og pludselige stigning af skilsmissetallet som fandt sted efter 1860. Han peger paa industrialisering og urbanisering som årsager, idet disse tildelte familien flere opgaver end den tidligere havde haft, og dermed belastede den som institution, især for husmoderens vedkommende. Disse forhold i forbindelse med det fremvoksende krav om humanitær »ny« moral til afløsning af Victorianismens moralsystem førte til kampen for kvindernes frigørelse og ligeberettigelse, og som en aspekt af denne kamp til kravet om en lempeligere skilsmisellovgivning. O'Neill følger kønsrolle- og skilsmiselledebatten i tidsskrifter, bøger, den nye roman, det nye Ibsenske teater, kommissionsbetænkninger, den nye sociologiske videnskabs rapporter, etc. Særlig opmærksomhed viser han debatten indenfor de forskellige kirkesamfund (ikke mindst de katolske). Han viser hvorledes skellet mellem moralsk konservative og moralsk liberale ikke falder sammen med skellet mellem politisk konservative og politisk liberale. Saaledes var netop Progressivismens talsmænd ofte moralsk konservative, støttet af sociologerne.

Det centrale i bogen er en undersøgelse af hvordan et socialt-moralsk spørgsmål blev politiseret, men ikke kunne politiseres tilstrækkeligt til at medføre lovgivning. Bogen er elegant bygget op og meget velskrevet. Blandt dens svagheder kan noteres at den ikke klart definerer i hvilket omfang den vil medtage forskellige kategorier af kulturkritik. Maaske burde den ogsaa have foretaget en to-tre grundige strukturanalyser (gerne nykritiske) af de populære romaner som ved den modtagelse de fik viser noget om det gældende moralsystem. (Der er dog en del historikere der efterhaanden netop har lært at analysere »nykritisk«). Og endelig burde bogen vel have haft større fasthed i kronologien saa den debatmæssige situations logik var blevet bedre honoreret.

Bogen er læseværdig, ikke mindst fordi den kaster endnu en sten mod Richard Hofstadters særdeles inspirerende bog fra 1959, *The Age of Reform*. Hofstadters tese om Progressivismen som en status-motiveret konservativ kontrarevolution kunne ikke tilgodese feministerne. Der var ikke plads til dem i bogen. Der var heller ikke plads for det ideologiske som transcenderende status og klasser og dog motiverende politisk handling.

I orientering (emne og arbejdsform) slutter bogen sig til Christopher Lasch, *The New Radicalism in America*, 1965, samt til deres fælles »stamfader« Henry F. May, *The End of American Innocence*, 1959.

ERIK ARNE HANSEN

LAMAR CECIL: *Albert Ballin. Business and Politics in Imperial Germany, 1888-1918*. Princeton, Princeton University Press, 1967. xii + 388 s. \$ 9.00.

Albert Ballin blev i 1899 generaldirektør for Hamburg-Amerika-Linien (Hamburg-Amerikanische-Paketsahrt-Aktien-Gesellschaft, HAPAG) og ledede dette selskab til sin død i 1918. Oprindelig interesserede HAPAG sig udelukkende for

farten på Amerika, navnlig passagertrafikken, men fra midten af 1890'erne udvidede det sin virksomhed, især på fragtfartens område, til Øst- og Sydøstasien og senere også til Den persiske Golf. Fra omkring århundredskiftet var HAPAG verdens største dampskibsselskab.

I indledningen forklarer forf. – næsten undskyldende – hvorfor han ikke har beskæftiget sig med Ballin som forretningsmand ved at henvise til, at dele af HAPAGs arkiv er gået tabt eller ikke har været tilgængeligt for ham (s. ix). Denne undskyldning synes dog overflødig, for i stedet har han foretaget en overordentlig interessant undersøgelse af Ballins politiske virksomhed.

Allerede i samtiden blev det af mange antaget, at Ballin havde en betydelig politisk indflydelse. I England var det f. ex. en udbredt opfattelse, at Ballins rejse til Østasien 1901 og HAPAGs interesse for den Persiske Golf kun var begyndelsen til et politisk fremstød fra tysk side. Overfor denne opfattelse klarlægger forf.s undersøgelser, hvilke stærke begrænsninger der lå i Ballins muligheder for at påvirke den tyske udenrigspolitik. Regeringen samarbejdede med HAPAG og støttede selskabet i den udstrækning, den havde interesse deri, og ikke ét skridt længere. Da HAPAGs kontrakt om levering af kul til den russiske Østersøflåde under dens fart til Japan 1904-1905 truede med at blive en politisk belastning for Tyskland, tøvede kejseren ikke med at forlange kontrakten opsagt, og når HAPAG til sidst alligevel fik leverancerne, skyldtes det i første række politiske hensyn til Rusland (s. 73 ff). Men omvendt kan der være grund til at fremhæve, at Ballin heller ikke ønskede at være alt for afhængig af regeringen. For at støtte Kina-farten var den tyske regering gået ind på at yde subsidier til HAPAG, men det var selskabet, der i 1904 opsigde denne kontrakt med regeringen (s. 67).

Når der således var snævre grænser for Ballins muligheder for at påvirke den tyske udenrigspolitik, lå det bl. a. i – som forf. flere steder understreger – at hans forhold til hele den politiske ledelse i Tyskland var alt andet end godt. Ballin følte sig i stærk modsætning til »junkerne«, dels fordi han var modstander af agrarprotektionismen, og dels fordi han fandt beskatningssystemet diskriminerende til fordel for agrarinteresser. Videre havde Ballin kun foragt tilovers for det tyske udenrigsministerium, hvis uduelighed i hans øjne kun kunne sammenlignes med det østrig-ungarske (s. 123). På den anden side ønskede Ballin heller ikke at støtte den liberale opposition i Rigsdagen, og det var først i løbet af den 1. verdenskrig, at han – tøvende – gik ind for politiske reformer i Tyskland. Ballin var medlem af forskellige interessegrupper, bl. a. Bund der Industriellen og Kolonial-Gesellschaft, men han var også utilbøjelig til at søge påvirkninger kanaliseret igennem sådanne grupper. Han foretrak at handle alene og uafhængigt, og måske har regeringens interesse for hans foretagender bestyrket hans fornemmelse af at kunne øve indflydelse.

Ballins diplomatiske virksomhed i årene op mod den første verdenskrig behandles indgående, men her har forf. ikke afgørende nyt at føje til det, der allerede kendes om det engelsk-tyske forhold i disse år. Også Ballins fredsforsøg under krigen er tidligere gjort til genstand for undersøgelse, senest af Egmont Zechlin, hvis studier forf. synes at støtte sig meget på. Derimod er redegørelsen for Ballins indrepolitiske virksomhed under krigen interessant. Man kan sige, at Ballin her var i stand til at få betydelige indrømmelser fra regeringen på

områder, som af denne opfattedes som uvæsentlige for den tyske krigsindsats. Således fik han en ret gunstig aftale om erstatning for de HAPAG-skibe, som blev anvendt af den tyske marine (s. 245 ff). Men hvor Ballins ønsker gik på tværs af den militære ledelses opfattelse, kom han ingen vegne. Han kunne pege på, at salg af HAPAG-skibe, der lå i amerikanske havne, ville være en stor økonomisk fordel, og at disse skibe ikke væsentligt ville forbedre Ententens forsyningsmuligheder, men marinen standsede alle salgsplaner (s. 231 ff).

Forf. har – med Ballin som udgangspunkt – givet et meget vigtigt bidrag til forståelse af forholdet mellem regering og forretningsverden i det wilhelminske Tyskland. Han konkluderer (s. 355), at Ballin overså det forhold, at det i virkeligheden kun var i økonomiske anliggender, at regeringen var villig til at følge hans anbefalinger. I politiske spørgsmål blev hans råd ofte overvejet, men sjældent fulgt.

NIELS AMSTRUP

RAYMOND A. ESTHUS: Theodore Roosevelt and Japan. Seattle and London, University of Washington Press, 1967. x + 329 s. \$ 7,95.

Ved slutningen af 19. århundrede fremstod både Japan og USA som stormagter i Østasien. USA erhvervede Philippinerne i 1898, og det fik voxende handelsinteresser i Kina, mens Japan på sin side slog sin stormagtsstilling fast navnlig ved krigen mod Kina 1894-95. Omend af helt forskellige grunde var begge magter modstandere af de europæiske stormagters dominerende stilling i Østasien, og der var således en vis basis for et samarbejde. På den anden side begrænsedes samarbejdsmulighederne af i hvert fald to faktorer. For det første ønskede USA ikke, at den »åbne dørs politik« over for Kina (d.v.s. dets handelsrettigheder) blev indskrænket, og for det andet vakte Californiens anti-japanske lovgivning en så stærk reaktion i Japan, at den blev et vigtigt udenrigspolitisk problem for USA.

Det er udviklingen af disse spørgsmål, som forf. følger fra udbruddet af den russisk-japanske krig til den amerikansk-japanske noteudvexling 1908 (Root-Takahira-aftalen). Det er en detaljeret og stort set kronologisk fremstilling, men man må vistnok sige, at forf. ikke når helt til bunds i de fleste af problemerne. Det skyldes for det første, at selve kildegrundlaget er helt domineret af amerikanske kilder. Forf. peger i sit forord selv på, at de hidtidige fremstillinger udelukkende har hvilet på amerikanske kilder, mens han udnytter det japanske udenrigsministeriums akter, som findes i mikrofilm i Library of Congress. Men han har ikke benyttet den store japanske aktpublikation Nikon gaikō bunsho (Japans diplomatiske dokumenter), som bl. a. indeholder referater af kabinetsmøder. Man må antage, at disse f. ex. kunne have kastet lys over baggrunden for den japanske delegations svingende holdning under Portsmouth-konferencens afsluttende fase (s. 91 ff).

For det andet synes forf. ikke at gøre sig nogen helt klar forestilling om, hvilke forskellige interesser der stod bag udformningen af den amerikanske Japan-politik. Der var ingen tvivl om, at krigsministeren William H. Taft (den senere amerikanske præsident) anlagde mere strategiske overvejelser, navnlig